

УДК 37.03

Л. М. Зубкова, Е. Ф. Бєляєва

**ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ У КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

Психологічні особливості студентського віку як періоду самовизначення у професії, соціалізації у суспільстві, складання та початку реалізації власного життєвого проекту мають важливе значення у контексті формування життєвої компетентності особистості. Проблема підготовки життєвокомпетентного випускника педагогічного університету значною мірою викликана вимогами ринку праці. Конкуренстоспроможність сучасного молодого фахівця не обмежується високим рівнем професійної підготовки. Роботодавці не в останню чергу звертають увагу на цілісність життєвих принципів і прагнень кандидатів, оцінюючи при співбесіді навички спілкування, роботи в команді, креативність і критичність мислення, прагнення до самовдосконалення й кар'єрного зростання.

Студент педагогічного університету вже визначився з вибором напрямку майбутньої професійної діяльності, що суттєво впливає на процеси його самореалізації як особистості. Але, на нашу думку, існують деякі відмінності між поняттями «життєва компетентність особистості» та «життєва компетентність студента», що пояснюються певними особливостями студентського віку.

Особливості розвитку особистості у період студентства розглянуті у роботах таких науковців, як Б. Ананьєв, Л. Баранова, Л. Божович, А. Вербицький, В. Давидов, Е. Еріксон, К. Левин, І. Кон, Ю. Кулюткін, А. Мудрик, Н. Підгорецька, А. Реан, Х. Ремшмідт, Є. Рибалко, І. Степанова, Д. Фельдштейн, В. Якунін та ін. У якості головних сфер життєдіяльності студентів науковці визначають професійне навчання, особистісне зростання і самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне і фізичне самовдосконалення.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей студентського віку в аспекті процесу формування життєвої компетентності майбутніх вчителів.

Сучасне студентство – це специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти. Історія студентства простежується з часів виникнення перших університетів у XI-XII ст. Як соціальна група студентство характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого відношення до майбутньої професії, цілеспрямованістю і систематичністю в оволодінні знаннями і професійними вміннями. У порівнянні з іншими соціальними

категоріями, на думку науковців [2, с. 276], студентство відрізняється більш високим освітнім рівнем, активним культурним життям і високим рівнем пізнавальної мотивації.

Студентський період життя людини припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості (18-25 років) та характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини, отриманням права вибору, придбанням певної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності, отриманням вищої освіти та освоєнням професії. За влучним зауваженням І. Зимньої, студентство є «центральним періодом становлення людини, особистості у цілому, прояву самих різноманітних інтересів» [2, с. 164].

З точки зору культурно-історичного підходу (Л. Виготський, А. Леонтьєв, О. Лурія) студентський вік є часом вирішення задач і реалізації функцій, що лежать не тільки у сфері професійної підготовки, а стосуються питань самоствердження, самореалізації, визначення життєвих перспектив. У роботах О. Дусавицького студентський вік позиціонується як завершальний етап формування особистості, її когнітивних, емоційних, мотиваційних, вольових якостей, а також громадянської позиції та системи цінностей. Саме в рамках цього вікового періоду самосвідомість особистості досягає певної зрілості, ієрархія цінностей стає стійкою, поведінка носить не ситуативний, реактивний характер, а навпаки, проактивний, тобто такий, що спирається на усвідомлену відповідальність [1, с. 300].

У цей період, на думку Д. Ельконіна [10, с. 100], відбувається соціалізація людини шляхом усвідомлення і опрацювання взаємин особистості з навколишнім світом, установками, переконаннями, поведінкою, де активна роль суб'єкта цих відносин багато в чому визначає спрямованість долучення до дорослого життя. Як стверджує Д. Фельдштейн, крім надбання психічної, моральної, духовної зрілості, «що в достатній мірі трансформує людину студентського віку до самостійної і більш усвідомленої трудової діяльності, формується вміння раціонально підходити до майбутніх життєвих планів, шляхів самостановлення, пошуку засобів виходу зі складних ситуацій і активізації здатності до самоподолання» [9, с. 171].

З. Курлянд, Р. Хмелюк, А. Семенова важливою умовою успішного розвитку особистості у студентському віці вважають усвідомлення самим студентом неповторності своєї людської індивідуальності [3, с. 238]. У цей період людина визначає майбутній життєвий шлях, набуває професії і починає випробовувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує діяльність та поведінку, активно відстоює самостійність суджень та дій. Саме у цей період складаються світогляд, етичні та естетичні погляди на основі синтезу багатьох знань, життєвого досвіду, самостійних міркувань і дій [6, с. 266].

Серед основних характеристик студентського віку І. Зимня називає високу пізнавальну мотивацію, найвищу соціальну активність і досить гармонійне поєднання інтелектуальної та соціальної зрілості. Як зазначає науковець, у студентському віці відбувається «найскладніше структурування інтелекту, інтенсивна та активна соціалізація людини як майбутнього «діяча», професіонала» [2, с. 338].

На думку О. Фальової, студентський вік є періодом найбільш активного розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення і стабільності характеру, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини. Характерною рисою морального розвитку в цьому віці, як підкреслює дослідниця, є посилення свідомих мотивів поведінки, підвищення інтересу до моральних проблем (цілей, способу життя, обов'язків та ін.). Помітно зміцнюються ті якості, яких не вистачало в повній мірі в старших класах школи – цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою, підвищується здатність людини до свідомої регуляції своєї поведінки [8, с. 13].

М. Савчин та Л. Василенко стверджують, що основну задачу студентського віку складає самовизначення – соціальне, особистісне, професійне, духовно-практичне. Науковці відзначають, що в студентському віці змінюються риси внутрішнього світу і самосвідомості, еволюціонують і перебудовуються психічні процеси і властивості особистості, трансформуються емоційно-вольовий лад життя [5, с. 200].

В. Слободчиков у якості головних новоутворень цього віку виділяє рефлексію, усвідомлення власної індивідуальності, появу життєвих планів, готовність до самовизначення в професії; установу на свідому побудову власного життя; поступове вrostання в різні сфери життя [7, с. 312].

Цієї ж точки зору дотримуються й О. Сергєєнкова, О. Столярчук, О. Коханова, О. Пасека, які до головних психічних новоутворень («придбань») цього періоду відносять глибоку рефлексію; розвинене усвідомлення власної індивідуальності; націленість на свідоме планування власного життя, формування конкретних життєвих планів; поступове входження в різні сфери життя і діяльності; розвиток самосвідомості; активне формування світогляду [6, с. 78].

Як визначають сучасні науковці, компетентність у житті розкриває міру залучення особистості до активної діяльності, здатність ефективно розв'язувати проблемну ситуацію життя, мобілізувати при цьому знання, досвід, цінності, вміння [4, с. 143]. Життєва компетентність може розглядатися як нова освітня парадигма, що спрямована на досягнення принципово нової мети освітньо-виховного процесу, яка відповідала б вимогам сучасної доби.

Підкреслимо, що загальноновизнаного визначення поняття «життєва компетентність» ще не вироблено науковцями. Саме поняття остаточно

увійшло в науковий обіг у кінці 90-х рр. ХХ століття завдяки працям таких вітчизняних вчених, як Л. Сохань, І. Єрмаков, І. Ящук, які одними з перших почали досліджувати означене явище.

Підсумовуючи погляди вчених щодо структури життєвої компетентності особистості зазначимо: більшість дослідників сходяться на думці, що життєва компетентність ґрунтується на життєвих знаннях (когнітивний компонент, знання наукові, знання про світ, про власну індивідуальність, свої можливості, знання, що стосуються сфери людських стосунків), мотивах здійснення успішного життєвого шляху, самовдосконалення, саморозвитку, особистісних властивостях, що забезпечують ефективність процесу життєздійснення (креативність, емоційно-вольова компетенція, ціннісні орієнтації тощо), а також специфічних (метаантропологічний, медико-гігієнічний, соціальний, економічний, побутовий, правовий, ауто психологічний, професійний тощо), що сприяють реалізації життєвої стратегії у важливих для особистості сферах життя.

Ураховуючи позиції дослідників, наші власні міркування та проектуючи їх на визначені вище характеристики випускників педагогічних університетів, зробимо наступні висновки.

Життєва компетентність студента педагогічного університету базується на життєтворчих знаннях і уміннях, життєвому досвіді і передбачає компетентне ставлення особистості до життя, життєву активність, потребу в життєвих досягненнях, самопізнанні, саморозумінні, самовдосконаленні, саморегуляції в соціальній, професійній, побутовій сферах діяльності; готовність до життєтворчості, успішного вирішення життєвих задач в усіх сферах життєдіяльності, продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту, вміння організації свого життєвого часу, усвідомлене рішення міжособистісних суперечностей, здатність до рефлексії, усвідомленої і адекватної оцінки результатів своєї життєдіяльності; здатність до філософського, етичного осмислення свого життя, усвідомлене й відповідальне відношення особистості до стосунків у соціумі.

Актуальними у структурі життєвої компетентності майбутнього учителя, на нашу думку, є також наполегливість і цілеспрямованість у саморозвитку та самовдосконаленні, у послідовній реалізації життєвого сценарію, здатність особистості розробляти своє життя як проект, визначати цільові та сенсожиттєві параметри, наслідком чого повинна стати очікувана самореалізація у життєздійсненні.

Не менш значною нам представляється й гуманістична спрямованість ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя, наявність в нього моральних переконань у поєднанні з розвиненим почуттям реалій сьогодення та зваженим урахуванням власних інтересів.

Вважаємо також важливим урахування у структурі життєвої компетентності майбутнього вчителя вмінь особистості, пов'язаних із конструктивною взаємодією з оточуючим світом, виконанням власних

життєвих і соціальних ролей; усвідомлення ризиків майбутньої професії, готовність до розв'язання складних життєвих і професійних ситуацій.

Отже, аналіз доробок вчених дає підстави стверджувати, що студентський вік є сенситивним періодом для саморозвитку, самовизначення, закріплення ціннісних орієнтацій і продуктивності життєдіяльності й супроводжується поглибленням знань і уявлень про природу свого життя. На думку більшості науковців, період навчання студента у вищій школі є надзвичайно важливим періодом формування його життєвої компетентності. У цей час закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності, коригуються життєві цілі, настанови на подальший самостійний життєвий шлях.

Список використаної літератури

- 1. Дуса̀вицкий А. К.** Мотивы учебной деятельности студентов: учеб.пособие / К. Дуса̀вицкий. – Харьков : ХГУ, 2007. – 352 с.
- 2. Зимняя И. А.** Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.
- 3. Курлянд З. Н.** Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності: навч. посіб / З. Н. Курлянд. – Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 1995. – 160 с.
- 4. Лисогор Л.** Життєва компетентність як умова самореалізації особистості. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи / Л. Лисогор. – Вип. 47. – 2013. – С. 143–147.
- 5. Савчин М. В., Василенко Л. П.** Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 280 с.
- 6. Сергеев И. С., Блинов В. И.** Методы и формы компетентностного обучения. URL: <http://www.myshared.ru/slide/56544/#>.
- 7. Слободчиков В. И.** Развитие субъективной реальности в онтогенезе: учебное пособие. – М. : Изд-во ПСТГУ, 2013. – 400 с.
- 8. Фальова О. Є.** Психологічні проблеми та кризи в розвитку особистості студента. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту / О. Є. Фальова. – 2008. – № 7. – С. 138–141.
- 9. Фельдштейн Д. И.** Психология становления личности / Д. И. Фельдштейн. – М. : Междунар. педагогич. академия, 1994. – 192 с.
- 10. Эльконин Б. Д.** Психология развития / Б. Д. Эльконин. – М. : Академия, 2001. – 144 с.

Зубкова Л. М., Бе́ляєва Е. Ф. Особливості студентського віку у контексті формування життєвої компетентності майбутнього вчителя

У статті на основі аналізу наукової літератури визначено сутнісні особливості студентського віку як періоду самовизначення у професії, соціалізації у суспільстві, складання та початку реалізації власного життєвого проекту.

Схарактеризовано деякі відмінності між поняттями «життєва компетентність особистості» та «життєва компетентність студента», що пояснюються певними особливостями студентського віку.

Актуалізується структура життєвої компетентності майбутнього учителя, яка охоплює у собі наполегливість і цілеспрямованість у саморозвитку та самовдосконаленні, у послідовній реалізації життєвого сценарію, здатність особистості розробляти своє життя як проект, визначати цільові та сенсожиттєві параметри.

Акцентується увага на тому, що студентство є центральним періодом становлення людини, особистості у цілому.

Ключові слова: життєва компетентність, студентський вік, професійна діяльність, формування особистості, майбутній вчитель.

Зубкова Л. Н., Беляева Є. Ф. Особенности студенческого возраста в контексте формирования жизненной компетентности будущего учителя

В статье на основе анализа научной литературы определены существенные особенности студенческого возраста как периода самоопределения в профессии, социализации в обществе, создания и начала реализации собственного жизненного проекта.

Охарактеризованы некоторые отличия между понятиями «жизненная компетентность личности» и «жизненная компетентность студента», которые объясняются определенными особенностями студенческого возраста.

Актуализируется структура жизненной компетентности будущего учителя, которая включает в себе настойчивость и целенаправленность в саморазвитии и самосовершенствовании, в последовательной реализации жизненного сценария, способность личности разрабатывать свою жизнь как проект, определять целевые и жизненноважные параметры.

Акцентируется внимание на том, что студенчество является центральным периодом становления человека, личности в целом.

Ключевые слова: жизненная компетентность, студенческий возраст, профессиональная деятельность, формирование личности, будущий учитель.

Zubkova L., Bieliaieva E. Features of Student age in the Aspect of Life Competence Formation in a Future Teacher

The article intends to present the essential features of the student age as a period of self-determination in the profession, socialization in the society, the creation and the beginning of the implementation of their own life project.

Some differences between the concepts of "life competence of the individual" and "life competence of the student", which are explained by certain features of the student age, are characterized.

The structure of the future teacher's life competence, which embodies perseverance and focus on self-development and self-improvement, in the

consistent implementation of a life scenario, the ability of an individual to develop his life as a life project and to determine the target and vital parameters, is being actualized.

It is stressed that at student time the foundations of the further socialization in independent professional activity are based, life goals and views concerning further independent life path are adjusted.

The attention is focused on the fact that the student period of life is the main period in the formation of a person as a whole.

Key words: life competence, student age, professional activity, formation of a personality, future teacher.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Желанова В. В.

УДК 36.018.23

Т. О. Ковальова

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

З початком гібридної війни на сході України питання громадянської компетентності особистості як ніколи стає гострим. Уже чотири роки поспіль відбувається порушення прав людини, громадян нашої країни. Чиниться психологічний, фізичний тиск на свідомість та життя людей. У суспільстві виявляються прояви дискримінації за місцем народження та проживання, політичної думки. Зневага та неповага до переміщених осіб зі сходу України подекуди має цинічні прояви. Навмисне, штучне налаштування російською пропагандою громадян нашої країни одне проти одного має для країни руйнівні наслідки. Розриваються родинні зв'язки. Загострюються відносини між різними регіонами України.

Провідним засобом протидії всім ганебним явищам, спричинених війною, є освіта, зокрема, професійна, покликана сформуванню нового покоління професіоналів для забезпечення сталого розвитку суспільства.

В основі будь-якої професійної діяльності лежить нормативно-правова база. У галузі освітньої діяльності до основоположних нормативних документів належать Конституція України та закон України «Про освіту», а також спеціальні закони України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»; інші нормативні акти у сфері освіти, укладені й затверджені в установленому законом порядку. Серед інших нормативних актів першочергове